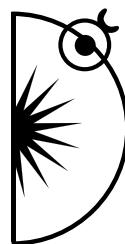

Przegląd Badań Edukacyjnych Educational Studies Review

ISSN 1895-4308
nr 20 (1/2015), s. 137–160

METAANALIZY
BADAŃ
EDUKACYJNYCH

Henryk Domański

Polska Akademia Nauk, Instytut Filozofii i Socjologii, e-mail: hdomansk@ifispan.waw.pl

Rafał Klepacz

Główna Kwatera ZHP, e-mail: rafal.cwm@zhp.pl

Artur Pokropek

Polska Akademia Nauk, Instytut Filozofii i Socjologii, e-mail: artur.pokropek@gmail.com

Marek Smulczyk

Polska Akademia Nauk, Instytut Filozofii i Socjologii, e-mail: msmulczyk@ifispan.waw.pl

Badanie panelowe ścieżek edukacyjnych – doświadczenia międzynarodowe*

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/PBE.2015.040>

A Panel Study of Educational Paths – International Experience

Abstract

The paper presents research objectives, measurement methodology, its implementation procedure and the most important results from five educational panel studies. Relatively more possibilities of finding causal relationships and monitoring the life course of individuals constitute the main advantages of panel data. The purpose of this review was to summarize

* Publikacja ta została przygotowana w ramach projektu *Ścieżki rozwoju edukacyjnego młodzieży – szkoły pogimnazjalne*, który był realizowany w ramach umowy: EFS/II/3/2009, projekt nr II pt. „Badania dotyczące rozwoju metodologii szacowania wskaźnika edukacyjnej wartości dodanej (EWD)”. Badanie było współfinansowane przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego. Ostateczna wersja powstała w ramach projektu *From school to work: indywidualne i instytucjonalne wyznaczniki kształtowania się ścieżek karier edukacyjno-zawodowych młodych Polaków (FS2W)*, który jest finansowany przez Narodowe Centrum Nauki, w ramach konkursu grantowego Maestro 3, umowa nr UMO-2012/06/A/HS6/00323.

research experience in order to formulate recommendations for implementation of such projects. We presented them in the second part of the paper, focusing on issues concerning measurement of educational competences, respondent recruitment, and methods of “maintaining the panel”.

Key words: research methodology, youth, graduates, labor market, response rate, mixed-mode research design

Wstęp

Badania panelowe polegają na uzyskiwanych danych w określonych odstępach czasu od tych samych respondentów. W porównaniu z badaniami przekrojowymi, pozwala to lepiej uchwycić prawidłowości dotyczące kształtowania się cech położenia społecznego i orientacji życiowych, oddziaływania uwarunkowań zewnętrznych, a przede wszystkim umożliwia analizę zależności przyczynowych między kolejnymi punktami biografii jednostek identyfikowanych w każdej fali. Edukacyjne badania panelowe, oprócz funkcji naukowej, mają wartość aplikacyjną. Dane z tych badań znajdują zastosowanie w analizach prowadzonych przez instytucje naukowe i ośrodki analityczne. Ponadto, coraz częściej wykorzystuje się je przy tworzeniu strategii działań systemowych w obszarze edukacji.

W niniejszym artykule omówimy pięć paneli edukacyjnych z czterech krajów: australijskie badanie *Longitudinal Surveys of Australian Youth (LSAY)*, holenderski panel *Cohort Onderzoek OnderwijsLoopbanen onder leerlingen van 5 tot 18 jaar (COOL 05/18)*, kanadyjski projekt *The Youth in Transition Survey (YITS)*, angielski panel *Longitudinal Study of Young People in England (LSYPE)* oraz dwa polskie badania: *Dalsza Nauka i Praca (DNiP)* i jego kontynuacja *From school to work (FS2W)*.

Opiszemy cele badawcze każdego z paneli, przedstawimy metodologię badań, sposoby realizacji i najważniejsze wyniki analiz. W zakończeniu skupimy się na rekomendacjach, które mogą okazać się pomocne dla wszystkich badaczy, którzy planują realizację badań panelowych lub chcą analizować dane zastane.

Cele badawcze

Zadaniem australijskiego panelu *Longitudinal Surveys of Australian Youth* jest rozpoznanie czynników warunkujących poprawę wyników edukacji młodzieży. Położono w nim nacisk na analizę zmiennych, które mają wpływ na udział i zakończenie edukacji zwłaszcza wśród uczniów o niekorzystnej sytuacji socjo-

ekonomicznej. Badanie spełnia też funkcję ewaluacyjną systemu oświatowego w Australii – próbuje się w nim ustalić, czy umiejętności i wybrane ścieżki kształcenia są dobrze dopasowane do potrzeb rynku pracy. Kolejnym zadaniem jest ocena pozaakademickich efektów edukacji, czego efektem ma być opracowanie strategii wspierania młodych ludzi do prowadzenia pełnego i samodzielnego życia. Chodzi również o zbadanie wpływu szkoły na psychologiczne aspekty funkcjonowania jednostki, rozwój kompetencji społecznych i sytuację społeczną młodzieży (Karmel, 2013).

Badanie COOL 5 – 18 (Szkolne Badanie Kohortowe Kariery Uczniów w wieku 5–18 lat) ma na celu dostarczenie informacji na temat sytuacji dzieci i młodzieży w placówkach edukacyjnych w Holandii. W ramach panelu zbierane są między innymi informacje dotyczące efektów edukacyjnych, samopoczucia uczniów i ich stosunku do szkoły, a także postrzegania uczniów przez nauczycieli w opinii uczniów. Ponadto badana jest sytuacja ekonomiczno-społeczna rodziny uczestnika panelu i porównywane są jego szkolne wyniki z zasobami rodziny. Dane panelowe łączone są z wynikami testów egzaminacyjnych. Celem uruchomienia badania COOL miało być zintegrowanie różnych badań prowadzonych w szkołach, dostarczenie informacji o szkołach, a przede wszystkim, dostarczenie danych do prowadzenia efektywnej polityki edukacyjnej przez państwo (Driessen, Mulder i Roeleveld, 2012).

W kanadyjskim badaniu *The Youth in Transition Survey* pozyskiwane są informacje na temat ścieżek edukacyjnych, przy uwzględnieniu doświadczenia młodych ludzi z zakresu edukacji formalnej, edukacji na odległość oraz rynku pracy. W kwestionariuszu uwzględnione zostały czynniki wpływające na trajektorię ścieżki edukacyjnej ucznia, takie jak: wsparcie rodzinne, doświadczenia szkolne, osiągnięcia, aspiracje, oczekiwania i doświadczenia zawodowe. Cele tego badania obejmują m.in. lepsze rozumienie ścieżek edukacyjnych i zawodowych, a także wyznaczenie czynników, które na te ścieżki wpływają oraz rozpoznanie kluczowych zjawisk związanych z drogami edukacji. W szczególności badacze koncentrują się na przechodzeniu ze szkoły średniej na uniwersytet i ze ścieżki edukacyjnej na ścieżkę zawodową. Analizowany jest również przebieg procesu kończenia edukacji na poziomie szkoły średniej i wpływ instytucji szkoły na rezultaty kariery edukacyjnej. W ramach panelu mierzone są postawy, zachowania i umiejętności młodych ludzi oraz identyfikowane są motywy leżące u podstaw decyzji o podjęciu edukacji na szczeblu ponad-średnim. Realizatorom badania zależy również na rozpoznaniu ścieżek edukacyjnych i zawodowych określonych kategorii społecznych, na przykład grup zagrożonych wykluczeniem (Bowlby i McMullen, 2002).

LSYPE, czyli *Longitudinal Study of Young People in England*, jest jednym z głównych źródeł informacji, na podstawie których formułuje się i ocenia politykę edukacyjną w Wielkiej Brytanii. Głównym celem panelu jest dostarczenie informacji o sposobie przejścia młodych ludzi z systemu edukacji na rynek pracy, monitorowanie bieżącej polityki państwa w odniesieniu do tej grupy społecznej oraz dostarczenie solidnej bazy informacyjnej pozwalającej na przygotowanie przyszłej polityki dotyczącej ich edukacji. W badaniu pozyskiwane są informacje dotyczące m.in. środowiska rodzinnego, osiągnięć w nauce, rodzaju szkoły, planów i działań respondenta podjętych po ukończeniu 16. roku życia, oczekiwań i aspiracji rodziców, specjalnych potrzeb edukacyjnych oraz czynników ryzyka (np. chodzenia na wagary, wykroczeń i przestępstw), (Collingwood, Cheshire, Nicolaas, D'Souza, Ross, Hall i McNaughton, 2010).

Celem zakończonogo w 2013 roku projektu badawczego *Dalsza Nauka i Praca* (DNiP) był pomiar przyrostu wiadomości i umiejętności uczniów szkół ponadgimnazjalnych oraz zbadanie jego uwarunkowań indywidualnych, rodzinnych i szkolnych. Punktem wyjścia do badania ścieżek rozwoju edukacyjnego młodzieży szkół ponadgimnazjalnych było badanie OECD PISA 2009, a ściślej, realizowane jako polska „opcja narodowa”, badanie kompetencji uczniów pierwszych klas szkół ponadgimnazjalnych (Smulczyk, 2012; Smulczyk, Haman i Pokropek, 2013). Oprócz pomiaru umiejętności, dokonano pomiarów czynników rodzinnych, szkolnych, a także właściwości osobowościowych i inteligencji. Uzupełnieniem ilościowej, longitudinalnej części DNiP było mniejsze, pogłębione badanie jakościowe, w którym starano się nakreślić kompleksowy obraz uwarunkowań, korelatów, a czasem i skutków efektywności szkoły (Krzyżanowska i Stec, 2013).

W panelu *From school to work: indywidualne i instytucjonalne wyznaczniki kształtowania się ścieżek karier edukacyjno-zawodowych młodych Polaków* (FS2W), część próby którego pochodzi z badania DNiP, położony jest nacisk na rozpoznanie procesów przechodzenia na rynek pracy ze szkoły. Kluczowym zagadnieniem tego projektu jest prześledzenie siły zależności między jakością i poziomem umiejętności, w powiązaniu z płcią, kapitałem kulturowym i pochodzeniem społecznym na dalsze kariery edukacyjne i zawodowe młodych Polaków. Hipotezy odnoszące się do tego problemu dotyczą trzech obszarów problemowych, obejmowanych w literaturze światowej mianem „przechodzenia ze szkoły do pracy” (ang. *school-to-work transition*). Są nimi: (i) siła wpływu „kapitału ludzkiego” na osiągnięcia edukacyjno-zawodowe w porównaniu z rolą innych uwarunkowań rozpatrywanych na poziomie jednostek, a w szczególności z wpływem kapitału społecznego i kulturowego, (ii) rola uwarunkowań instytu-

cyjonalnych związanych z systemem edukacyjnym, i analogicznie (iii) rola uwarunkowań instytucjonalnych wynikających ze specyficznych cech rynku pracy (Domański, Federowicz, Pokropek, Przybysz, Sitek, Smulczyk i Żółtak, 2012).

Wszystkie wymienione powyżej projekty badawcze mają odpowiedzieć na zapotrzebowanie tzw. *evidence based policy* (polityki opartej na dowodach). Hasło to jest przeniesieniem na praktykę społeczną postulatu podejmowania działań, znajdujących uzasadnienie w rzetelnej wiedzy odwołującej się do wyników systematycznych analiz. Realizowanie polityki opartej na dowodach coraz częściej łączone jest z funkcjonowaniem nowoczesnej administracji publicznej. Wykorzystuje się w niej m.in. badania panelowe w obszarze edukacji z zamiarem wypracowania właściwej strategii. Większość z omawianych przez nas paneli zarządzana jest przez konsorcja firm prywatnych, a finansowanie ich pochodzi ze środków publicznych.

Metodologia

W tabeli 1 zamieszczamy podstawowe informacje dotyczące wieku badanych populacji, czasu realizacji omawianych projektów, liczebności próby i narzędzi badawczych.

Tabela 1. Przegląd badań panelowych

Nazwa badania (kraj, data rozpoczęcia)	Zakres badanego wieku	Ilość po- miarów	Próba (liczba kohort)	Wykorzystane narzędzia
LSAY <i>Longitudinal Surveys of Australian Youth</i> (Australia, 1995)	15–25 lat	10 (raz na rok)	67000 (5)	testy umiejętności szkolnych, kwestionariusz respon- dentów
YITS <i>The Youth in Transition Survey</i> (Kanda, 2000)	15–28 lat	10 (raz na rok)	53 000 (2)	testy umiejętności (PISA), kwestionariusze respon- dentów i rodziców
LSYPE <i>Longitudinal Study of Young People in England</i> (Anglia, 2004)	13–25 lat	10 (raz na rok)	21 000 (3)	kwestionariusze respon- dentów i rodziców
COOL 05/18 <i>Cohort Onderzoek OnderwijsLoopbanen onder leerlingen van 5 tot 18 jaar</i> (Szkolne Badanie Kohortowe Kariery Uczniów w wieku 5–18 lat) (Holandia, 2007)	5–18 lat	3 (w okresie badania)	38 060 (2)	kwestionariusze respon- dentów i rodziców, test umiejętności, szkolnych, kwestionariusz umiejęt- ności obywatelskich, test inteligencji, testy egzaminacyjne

Tabela 1. Cd.

DNiP <i>Dalsza Nauka i Praca</i> (Polska, 2009)	15–19 lat	3 w ciągu 2 lat	5 923 (1)	testy umiejętności (PISA) kwestionariusze rodziców i uczniów, testy psychologiczne, test inteligencji, testy egzaminacyjne
FS2W <i>From school to work</i> (Polska, 2014)	21–25 lat	3 lata (1 + 3 z DNiP)	7 369 (2)	kwestionariusz testy egzaminacyjne

Większość prezentowanych tu badań rozpoczyna śledzenie losów uczniów, gdy są oni nastolatkami. Jedynie w badaniu COOL pierwszy pomiar zaczyna się w wieku przedszkolnym. Praktycznie we wszystkich panelach respondentów bada się raz na rok, obejmując badanym okresem około 10 lat. Wyjątkiem są polskie badania DNiP i FS2W, w których nie dokonuje się tych pomiarów co roku, a w mniej regularnych odstępach. Znacznie krótszy jest również okres realizacji polskich badań, chociaż perspektywicznie rzecz biorąc, projekt FS2W będzie obejmował około 10 lat biografii respondentów.

Badaniami obejmowana jest więcej niż jedna kohortę wieku. W przypadku LSAY i LSYPE badania na kolejnych (młodszych) kohortach są replikacjami wcześniejszych (czasami poprawionych) badań, podejmowanymi w celu uchwycenia zmian trajektorii życiowych jednostek i kontekstu społecznego. Drugie podejście najlepiej reprezentowane jest przez projekt COOL. Przedmiotem obserwacji są tu dwie różne kohorty (uczniowie w szkołach podstawowych i średnich) – w zasadzie są to odrębne badanie. Podobnie jest w YITS. Pierwsza kohortę stanowią tu 15-latkowie rozwiązujący test PISA. Analiza tej kohorty ma przede wszystkim na celu ewaluację efektywności pracy szkół. Druga kohorta to respondenci w wieku 18 lat, których czekają najpoważniejsze decyzje edukacyjne. Głównym celem ich badania jest prześledzenie ścieżek przejścia młodzieży z sektora edukacyjnego na rynek pracy. Polskie badania DNiP i FS2W realizowane są na dwóch kohortach, które dzieli tylko rok nauki szkolnej. W pierwszej kohorcie uczniowie badani byli po raz pierwszy w wieku 15 lat; w drugiej w wieku lat 16.

Z punktu widzenia hipotez i pytań, które chce się rozstrzygnąć, prezentowane badania można podzielić na te, które skupiają się na analizie efektywności kształcenia (COOL, LSYPE, DNiP) oraz na badania zorientowane na problematykę przechodzenia z systemu edukacyjnego do pracy (LSAY, YITS, FS2W). Nie jest to podział ostry, ponieważ większość badań zorientowanych na efektywność kształcenia musi brać również pod uwagę efekty edukacji, związane z przechodzeniem do pracy.

Co do narzędzi, to badania te opierają się na trzech filarach: kwestionariuszu respondenta i rodzica oraz pomiarze umiejętności (tego ostatniego pozbawione jest jedynie brytyjskie badanie LSYPE). W niektórych badaniach dodatkowo uwzględniane są testy psychologiczne (DNiP), testy inteligencji (COOL i DNiP), testy egzaminacyjne (COOL, DNIP, FS2W) i inne narzędzia (np. kwestionariusz umiejętności obywatelskich w badaniu COOL).

Realizacja badania

Longitudinal Surveys of Australian Youth – LSAY

Od 2003 roku, LSA realizowany jest jako dodatek do badania Program Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów (PISA). Po zakończeniu wywiadu w ramach badania PISA uczniowie proszeni są o wyrażenie zgody na udział w LSAY i o podanie swych danych kontaktowych. W czerwcu każdego roku, respondenci otrzymują email z prośbą o weryfikację tych danych, wraz z informacją, że w przeciągu dwóch miesięcy będzie dzwonił do nich ankieter z prośbą o przeprowadzenie wywiadu. Badanie jest realizowane przez *Wallis Consulting Group* (WCS), która dysponuje zespołem wysoko wykwalifikowanych ankietatorów. Zachęcają oni wielokrotnie do uczestnictwa w tym programie badawczym, dzwoniąc pod podane numery, w różne dni tygodnia, w różnych porach dnia, także w weekendy. W przypadku gdy numer zmienił właściciela, pracownicy WCS próbują odszukać respondenta za pomocą książek telefonicznych, informacji z Internetu oraz wysyłając e-maila z prośbą o podanie nowego numeru telefonu. Po każdym wywiadzie ankieterzy proszą respondentów o podanie danych 2–3 osób (rodziców, rodzeństwo), z którymi będzie można kontaktować się w sytuacji, gdyby respondent zmienił adres zamieszkania lub numer telefonu. Raz w roku do respondentów wysyłany jest *newsletter* z informacjami o badaniu i niektórych wynikach. Działanie to ma w założeniu podtrzymać więź z respondentami przez przekazywanie im informacji o wadze projektu. W okresie Świąt Bożego Narodzenia respondenci otrzymują w prezencie kalendarz. Aktualnie wśród realizatorów panelu trwa dyskusja, czy nie zastąpić wysyłki kalendarza losowaniem jakiegoś modnego gadżetu (iPad, telefon komórkowy), kuponu zakupowego lub nawet nagrody pieniężnej. Nigdy nie były i nie są brane pod uwagę możliwości wynagradzania respondentów za udział w badaniu, tak jak się to czasem robi w przypadku badań komercyjnych¹.

¹ Informacje ze strony panelu: <http://www.lsay.edu.au/> zebrane od 1 lutego do 10 marca 2014 roku.

Szkolne Badanie Kohortowe Kariery Uczniów w wieku 5–18 lat – COOL 05/18

W COOL nie stosowane są żadne dodatkowe bodźce-narzędzia, motywujące szkoły bądź uczniów do udziału w badaniu. Wartością, dla której szkoły chcą uczestniczyć w badaniu i motywują do tego uczniów, jest możliwość obiektywnego porównania efektu edukacyjnego szkoły ze szkołami o takich samych charakterystykach społeczno-demograficznych, a więc położonych w podobnych miastach i obejmujących uczniów o podobnym składzie społeczno-ekonomicznym. Ma to duże znaczenie, ponieważ proste porównanie punktacji z egzaminów nie identyfikuje trafnie różnic między szkołami z tego względu, że pomijany jest efekt zróżnicowania między środowiskami uczniów. Po zakończeniu każdej fali badania, każda placówka edukacyjna otrzymuje raport, w którym szczegółowo przedstawione są wyniki uczniów na tle wyników uczniów z innych szkół (Driessen, Mulder i Roeleveld, 2012).

The Youth in Transition Survey – YITS

W pierwszej fali badania, która była realizowana w 2000 roku, respondenci prośzeni byli o podanie: imienia i nazwiska, adresu, a także namiarów do dwóch bliskich osób, z którymi badacz może się kontaktować w sytuacji braku kontaktu z respondentem. Każdego roku uczestnicy panelu otrzymują email z prośbą o weryfikację danych kontaktowych. List elektroniczny zawiera również przypomnienie o tym, że w przeciągu dwóch miesięcy będzie dzwonił do nich badacz z prośbą o przeprowadzenie wywiadu. Respondenci informowani są o użyteczności badań i możliwości dostępu do wyników, co ma zwiększać ich motywację do dalszego udziału w badaniach (Youth in Transition Survey, 2010).

Longitudinal Study of Young People in England – LSYPE

W celu utrzymania jak najwyższego *response rate*, podjęto kilka czynności mających na celu utrzymanie respondentów w panelu. Przed każdą wizytą ankietera, osoby badane uprzedzane są listownie o celu badania i mającym nastąpić fakcie kontaktu ankietera w niedalekim czasie. Listy otrzymują rodzice uczniów i nauczyciele tych uczniów ze szkół wytypowanych do badania. We wcześniej ankieterzy umawiali się z rodzicami respondentów telefonicznie i przyjeżdżali do domu w uzgodnionym terminie. Od piątej fali respondenci mogli wybrać formę wywiadu: kwestionariusz w Internecie, rozmowę telefoniczną lub osobiste spotkanie z ankieterem. Kilkumiesięczny termin realizacji każdej fali powodował, że respondenci łatwiej znajdowali czas na wzięcie udziału w badaniu. Ponadto agencje badawcze realizujące ten projekt muszą przedstawić powody nieprze-

prowadzenia wywiadu z respondentem. Jeżeli okazuje się, że respondent zmienił adres, ustalany jest – w porozumieniu ze szkołą – nowy adres ucznia. Jeżeli powód jest inny, agencja musi w każdym przypadku wskazać przyczyny braku realizacji wywiadu łącznie z przekazaniem informacji, ile razy i w jaki sposób próbowano nawiązać kontakt z respondentem. Każdy uczestnik panelu po wypełnieniu kwestionariusza otrzymuje tzw. *high street voucher*, uprawniający do zakupów w wybranych sklepach na kwotę 5 funtów (Collingwood i in., 2010).

Dalsza Nauka i Praca – DNiP

Planując przebieg badania panelowego, wykorzystano doświadczenia z realizacji wcześniejszych edycji badania PISA. Dodatkowe zabiegi zmierzały przede wszystkim do wzmocnienia motywacji do udziału w badaniu dwóch głównych grup aktorów, od których zależało powodzenie badania: dyrekcji szkół oraz uczniów. Jednym z warunków powodzenia badania była dobra współpraca z dyrektorem każdej szkoły, gdyż na motywację uczniów do rozwiązywania zadań może wpływać także okazywane przez dyrektora zainteresowanie jego przebiegiem. Dlatego też w listach do dyrektorów zwrócono się z prośbą, aby przedstawili ankieterów uczniom, a podczas realizacji badania kilkakrotnie zwizytowali salę, gdzie się ono odbywa. Realizację każdej fali prowadziła ta sama grupa koordynatorów i ankieterów. Przed kolejnym etapem telefonowano do szkół, podając informację o badaniu i uprzedzając, że do dyrektora zostanie wystosowane w tej sprawie pismo. Do listu wysyłanego pocztą była dołączona broszura zawierająca omówienie wyników poprzedniej edycji badania PISA lub z poprzedniej fali badania. Równoległe z tymi listami wysłane zostały pisma do wojewódzkich kuratorów oświaty z informacją o prowadzonym badaniu na terenie szkoły (Sztabiński, 2009).

From School to Work – FS2W

W celu uzyskania możliwie najwyższego odsetka realizacji i zminimalizowania ryzyka wymierania panelu, do respondentów wysłane będą listy zapowiednie, informujące o kontynuacji badania, które będą zawierały wybrane wyniki na podstawie danych z poprzedniego badania. Wybór wywiadu osobistego jako podstawowego narzędzia wynika z przekonania, że umożliwi ono uzyskanie od respondentów najbardziej rzetelnych informacji. Ponadto w sytuacji wywiadu osobistego łatwiej przekonać respondenta do udziału w badaniu (Domański i in., 2012). W przypadku nieudanych czterech prób kontaktu do respondentów będzie rozsyłana ankieta internetowa. Każdy uczestnik po wypełnieniu kwestionariusza otrzyma upominek o wartości 30 zł.

Tabela 2. Stopa realizacji i metody utrzymania panelu

Nazwa badania	Stopa realizacji	Zastosowane metody utrzymania panelu
LSAY <i>Longitudinal Surveys of Australian Youth</i>	w zależności od kohorty: 25,5%–28%	weryfikacja danych kontaktowych przed każdą falą zebranie danych od 2–3 osób kontaktowych coroczny <i>newsletter</i> upominek w postaci kalendarza
COOL 05/18 <i>Szkolne Badanie Kohortowe Kariery Uczniów w wieku 5–18 lat</i>	62% szkół z I pomiaru uczestniczy w II, realizacja na poziomie szkoły około 95%	raport z każdej fali badania przesyłany do szkół
YITS <i>The Youth in Transition Survey</i>	w ostatniej fali dla kohorty 18–20 latków wynosił 80,0%, dla kohorty piętnastolatków 78,3%	weryfikacja danych kontaktowych email zapowiedni o kontakcie ankietera informacja o użyteczności badań i dostępności wyników
LSYPE <i>Longitudinal Study of Young People in England</i>	po piątej fali 53,45%	list zapowiedni do respondentów elastyczna forma wywiadu kilkumiesięczny termin realizacji każdej fali kontrola powodów nieprzeprowadzenia wywiadu współpraca ze szkoła przy ustalaniu nowego adresu ucznia <i>high street voucher</i>
DNiP <i>Dalsza Nauka i Praca</i>	pomiar I – 84% pomiar II – 68% pomiar III – 67% we wszystkich trzech pomiarach – 59%	list zapowiedni do szkół wyniki badań dostarczane pomiędzy poszczególnymi falami spotkanie informacyjne dla uczniów przed badaniem dobrze przygotowany zespół ankieterski
FS2W <i>From school to work</i>	56,3%	aktualizacja bazy teleadresowej list zapowiedni do respondentów upominek rzeczowy po podjęciu czterech prób kontaktu, zostanie wykorzystana ankieta internetowa. list z podziękowaniem za udział w badaniu

Najważniejsze wyniki naukowe

LSAY

Krótkie podsumowanie prac naukowych opartych na danych LSAY jest niemożliwe. Na samej tylko internetowej stronie panelu można znaleźć 66 raportów badawczych, 29 raportów informacyjnych i 77 papierów technicznych². Do tego należy zaliczyć trudną do zidentyfikowania liczbę artykułów opublikowanych

² Szczegółowy wykaz publikacji znajduje się pod adresem <http://www.lsay.edu.au/publications/index.html>.

w czasopiśmie naukowych, książek oraz wystąpień konferencyjnych odwołujących się do tych danych. Ograniczymy się zatem do podania najczęściej występujących wątków tematycznych analizowanych na podstawie LSAY. W latach 90. głównym tematem publikacji naukowych było bezrobocie oraz jego uwarunkowania i skutki. Analizowano ponadto determinanty uczestnictwa w szkolnictwie wyższym. Na początku XXI wieku wyraźnie dominującym trendem stało się badanie przedwczesnego wychodzenia z systemu szkolnego, ścieżki przejścia z edukacji na rynek pracy oraz problem zatrudnienia w niepełnym wymiarze czasu. W ostatnich latach analizowanie dróg przejścia z edukacji do rynku pracy pozostało priorytetem, ale badacze zajęli się też nowymi problemami, takimi jak: kursy zawodowe w szkołach, edukacja ludności autochtonicznej i źródła popularności ścieżek zawodowych związanych z naukami ścisłymi, określanymi w literaturze anglojęzycznej mianem STEM (*science, technology, engineering, mathematics*)³.

COOL

Badanie COOL, podobnie jak panel DNIP, zorientowane jest przede wszystkim na analizę czynników warunkujących efektywność kształcenia, barier edukacyjnych, a w konsekwencji – barier awansu zawodowego. Większość prac opartych na tych danych koncentrowała się na analizie testów umiejętności kognitywnych i związanych z nimi aspektów, np. motywacji do nauki (Hornstra, 2013). Autorzy skupiają się na kategoriach społecznych mających najbardziej ograniczone możliwości awansu edukacyjno-zawodowego, w wyniku uwarunkowań biologicznych i pochodzenia społecznego z klas niższych. Szeroko analizowany jest również problem imigrantów. Ustalenia płynące z tych analiz wskazują, że mimo występowania dużych różnic między grupami etnicznymi imigrantów, im większa jest integracja tych rodzin, tym lepsze są osiągnięcia szkole ich dzieci (Driessen i Merry, 2011). Występowanie istotnych różnic w testach kognitywnych stwierdzono również między grupami o wysokim i niskim statusie społecznym oraz między sytuacją chłopców i dziewcząt. Okazało się, że między płciami nie było prawie żadnych różnic w zakresie znajomości języków obcych i matematyki, natomiast chłopcy sytuowali się niżej pod względem ogólnego poziomu wykształcenia. Z drugiej strony, dziewczęta wybierają kursy, które ograniczają im możliwości uzyskania korzystnej pozycji zawodowej i to samo dotyczy „gorszych” dziedzin zainteresowania (Driessen i Merry, 2011; Driessen i Langen, 2013).

³ Na podstawie: *RESULTS – What you told us, Longitudinal Surveys of Australian Youth*, Australia Government, Department of Education, Employment and Workplace Relations 2010.

Badanie COOL jest jednym z nielicznych, w których uwzględniane są na dużą skalę kompetencje obywatelskie uczniów za pomocą specjalnie stworzonego narzędzia (Ten Dam, Geijssel, Reumerman i Ledoux, 2011). Stwierdzono występowanie istotnych różnic poziomu kompetencji obywatelskich nastolatków w zależności od płci, wieku, poziomu poznawczego oraz statusu społeczno-ekonomicznego i przynależności etnicznej. Poziom kompetencji obywatelskich zróżnicowany był również ze względu na stopień urbanizacji i cechy kontekstu szkolnego (Geijssel, Ledoux, Reumerman i Dam, 2012).

YITS

Badanie to koncentruje się na analizie ścieżek przechodzenia ze szkoły na rynek pracy. Chodzi o rozpoznanie, jakie tory edukacji prowadzą do jakich karier społeczno-zawodowych. Z 10 najważniejszych ścieżek, które udało się zidentyfikować, najliczniej reprezentowana polegała na zakończeniu edukacji na szczeblu szkoły średniej (12% respondentów). Z kolei najmniej popularną ścieżkę kariery edukacyjnej reprezentowali uczniowie, którzy po ukończeniu szkoły średniej wyszli z systemu szkolnego, ale po pewnym czasie powrócili, uzyskując dyplom uniwersytecki (2,8%).

Podsumujmy najważniejsze wyniki tych badań. Kobiety znacznie częściej niż mężczyźni kończą szkołę średnią i częściej wybierają ścieżki prowadzące do wyższego wykształcenia. Wśród kobiet mniej jest również przypadków opóźnionego przechodzenia na poziom szkoły wyższej. Oczywiście, uczniowie o niższym statusie społecznym i wykształceniu rodziców rzadziej uzyskują wyższe wykształcenie. Podobnie działa efekt dużej liczby rodzeństwa: uczniowie pochodzący z tych rodzin częściej nie kończą szkoły średniej i szybciej przechodzą do pracy zawodowej. Mniejsze szanse ukończenia szkół wyższych mają osoby pracujące (im więcej godzin tygodniowo, tym gorzej), które posiadają dzieci. Zgodnie z oczekiwaniami, jednym z najlepszych predyktorów późniejszych osiągnięć edukacyjnych są oceny szkole uzyskiwane na wcześniejszym etapie kształcenia.

Jeżeli chodzi o podejmowanie pracy zawodowej, to okazuje się, że nie wszystkie ścieżki edukacyjne kończące się uzyskaniem dyplomu wyższej uczelni zwiększają prawdopodobieństwo znalezienia pracy. Innym wynikiem odbiegającym do stereotypowych opinii okazuje się być nie mniejsze prawdopodobieństwo zatrudnienia wśród osób, które przerwały edukację po szkole średniej i wróciły na tor kształcenia zakończony uzyskaniem dyplomu szkoły wyższej w porównaniu z osobami charakteryzującymi się ciągłością edukacji. Kategorie te nie różnią się też pod względem poziomu zarobków. Pozytyw-

nym efektem pracy zawodowej w szkole średniej jest uzyskiwanie wyższych zarobków na późniejszym etapie kariery – wynagrodzenia osób pracujących powyżej 20 godzin tygodniowo podczas nauki w szkole średniej były średnio o 20% wyższe w porównaniu z osobami niepracującymi, przy kontroli zajmowanych stanowisk. Z drugiej strony, łączenie nauki w szkole średniej z pracą zawodową związane jest z niższym poziomem końcowego wykształcenia – im większa liczba przepracowanych godzin, tym gorzej. Co do nierówności płci, to w momencie rozpoczynania pracy zawodowej kobiety zarabiają o 28% mniej niż mężczyźni (Hango i Broucker, 2007).

LSYPE

I w tym przypadku, najistotniejsze ustalenia dotyczą barier edukacyjnych, a w konsekwencji – szans awansu zawodowego. Analizując zróżnicowanie oczekiwań edukacyjnych ze względu na płeć (Gutman i Schoon, 2012), pochodzenie etniczne (Strand, 2012) i przynależność klasową (Strand, 2011), potwierdzono wcześniejsze ustalenia, że członkowie mniejszości etnicznych i uczniowie pochodzący z klas niższych mają niższe oczekiwania co do przyszłej edukacji i pozycji zawodowej. Jeżeli chodzi o płeć, to wprawdzie dziewczęta wybierają kursy, które ułatwiają im zdobycie wyższego wykształcenia, ale na późniejszym etapie kariery raczej ograniczają możliwości uzyskania dobrego zawodu. Jest duża luka między wynikami edukacyjnymi dzieci pochodzących z najbiedniejszych rodzin w porównaniu z zamożniejszymi kategoriami. Podczas gdy aż 15% siedemnastolatków z najniższego decyla dochodów znajduje się poza systemem szkolnym, zatrudnieniem i jakimkolwiek formami kształcenia, to w najwyższej grupie decylowej odsetek ten wynosi tylko 2% (Chowdry, Crawford i Goodman, 2009).

W porównaniu z innymi badaniami panelowymi, angielscy badacze poświęcają wyjątkowo dużo miejsca analizie problemów wychowawczych młodzieży, określanym mianem *risk behaviours*. Mimo że metodologia tych badań nie wydaje nam się trafiona (wywiady kwestionariuszowe nie są najlepszym źródłem informacji w sprawach drażliwych), jest to jakiś krok naprzód w rozpoznawaniu wpływu tych zjawisk na strategie życiowe. Analizowane są dwa typy zachowań ryzykownych: skierowanych wobec siebie (palenie, picie alkoholu, wagary) oraz wobec innych (malowanie graffiti, wandalizm, kradzieże w sklepach, uczestnictwo w bójkach), te ostatnie nazywane są niekiedy ekstremalnymi zachowaniami agresywnymi. Okazuje się, że między 14 a 17 rokiem życia wzrasta odsetek młodych ludzi, którzy sięgają po papierosy, alkohol i umyślnie unikają szkoły. Jednocześnie zmniejsza się odsetek tych, którzy

twierdzą, że popełnili akty przemocy wobec osób lub mienia (Cebulla i Tomaszewski, 2009).

Ekstremalne zachowania agresywne częściej występują wśród uczniów pochodzących z mniejszości etnicznych, ale do 16 roku życia różnica między mniejszościami a pozostałymi kategoriami maleje (Cebulla i Tomaszewski, 2009). O ile wśród 20% najbiedniejszych rodzin aż 41% czternastolatków przyznaje się, iż angażowało się w jakąś formę aktywności antyspołecznej, to wśród 20% najbogatszych rodzin odsetek ten wynosi 20% (Chowdry, Crawford i Godman, 2009). Stwierdzono również występowanie statystycznie znaczących różnic między uczniami deklarującymi różne orientacje seksualne w spożywaniu alkoholu i paleniu papierosów (Hagger-Johnson i in. 2013).

Z kolei analizując zachowania agresywne w szkołach (*bullying*), stwierdzono, że kategoriami szczególnie narażonymi na taką formę przemocy są: kobiety, członkowie nie-białych mniejszości etnicznych, uczniowie o szczególnych potrzebach edukacyjnych, uczniowie niepełnosprawni, uczniowie mieszkający z jednym rodzicem lub bez rodziców, mający matkę o niskim wykształceniu i uczniowie zmieniający szkoły (Green, Collingwood i Ross 2010).

DNiP

Najważniejsze wnioski z tego badania dotyczą trafności wskaźnika Edukacyjnej Wartości Dodanej⁴. EWD jest miernikiem wkładu szkoły w wyniki nauczania na poziomie jednostek, konstruowanym na podstawie przynajmniej dwóch pomiarów osiągnięć: w momencie rozpoczęcia nauki przez ucznia w danej szkole i w momencie jej zakończenia. W analizach nad osiągnięciami szkolnymi wskaźnik EWD jest sumaryczną zmienną kontrolną, którego uwzględnienie np. w modelach regresji, „wytrąca” wpływ zjawisk usytuowanych poza szkołą. Zastosowanie EWD pozwoliło m.in. uchwycić pozytywny wpływ wyższego statusu społeczno-ekonomicznego rodziców na umiejętności czytania na początku edukacji w szkole ponadgimnazjalnej oraz brak tej zależności przy wychodzeniu ze szkoły (Rajchert, Żółtak i Smulczyk, 2013; Rajchert, Żółtak i Smulczyk, 2014). Po drugie, stwierdzono występowanie pozytywnej zależności między korzystnym klimatem szkoły a osiągnięciami. W przypadku Polski, kultura i klimat liceów ogólnokształcących silniej wiążą się z osiągnięciami uczniów, niż ma to miejsce w technikach (por. Karwowski, 2013). Trzecia zależność dotyczy strategii podejmowanych przez dyrektorów

⁴ Więcej informacji o rezultatach naukowych projektu znaleźć można w serwisie informacyjnym pod adresem: http://ifispan.waw.pl/index.php?lang=pl&m=page&pg_id=221.

liceów ogólnokształcących, których celem jest przyciągnięcie jak największej liczby absolwentów szkół gimnazjalnych. Okazuje się, że strategiami związanymi z wyższymi wartościami wskaźnika EWD są konkurowanie ofertą języków obcych i ukierunkowanie na konkretne kierunki wyższych studiów, natomiast stosunkowo niska efektywność edukacyjna związana jest z kreowaniem klas o chwytliwie brzmiących nazwach programów nauczania oraz tworzenie liceów przy szkołach zawodowych i technikach (Smulczyk, Krzyżanowska i Stec, 2013).

Wnioski i rekomendacje

Przegląd sześciu badań pozwala sformułować kilka uwag, które mogą być pomocne przy planowaniu dużego badania panelowego w obszarze edukacyjnym. Najważniejsze rekomendacje dotyczą etapu przygotowania badania i uwzględnienia czynników motywujących respondentów do uczestniczenia w kolejnych falach panelu. Zwracamy uwagę na niektóre rozwiązania dotyczące popularyzacji wyników badań wśród respondentów, kwestie dotyczące identyfikacji respondenta, metod zbierania danych oraz sprawy dotyczące współpracy z firmami zewnętrznymi.

Przygotowanie do badania jest równie ważne jak jego przeprowadzenie

Dobrze przygotowane badanie gwarantuje dobrą realizację i jakość danych, co przekłada się na możliwość formułowania rzetelnych wniosków. Dobrym przykładem może być panel kanadyjski YITS, gdzie określenie celów i pytań badawczych poprzedzono wnikliwym rozpoznaniem potrzeb przy wykorzystaniu wielu narzędzi, takich jak wideokonferencje, panele dyskusyjne czy badania fokusowe. W polskich badaniach praktykowany jest obowiązkowy pilotaż narzędzi, który może być zrealizowany w modelu symulacyjnym lub pogłębionym. Pilotaż może być zlokalizowany w studiu fokusowym, w domu respondenta, a w badaniu DNiP pilotaż organizowano w klasach szkolnych. Chodziło o oszacowanie czasu wypełniania poszczególnych kwestionariuszy, uchwycenie niejasnych pytań i terminów w kwestionariuszach psychologicznych oraz w instrukcji do przeprowadzenia sesji badawczej. Z kolei w panelu FS2W stosowany był pilotaż symulacyjny na grupie kilkudziesięciu osób, będących w wieku respondentów, którego celem było sprawdzenie skryptu komputerowego ankiety (badanie realizowano metodą CAPI) i uzyskanie uwag do poszczególnych pytań.

Problem motywacji respondentów

Przy realizacji wieloetapowego projektu badawczego realnym zagrożeniem jest wysoki poziom rezygnacji respondentów z udziału w kolejnych falach panelu. Szczególnym przykładem jest panel australijski LSAY, w którym do ostatniego etapu dotarło ok. 25%–28% z wszystkich tych, którzy uczestniczyli w pierwszym pomiarze. W kolejnych falach realizacji LSAY wypadało z niego średnio około 50% respondentów. Niewątpliwie przyczyną tak wysokiego „ścierania” się tego panelu jest stosunkowo długi, 11-letni, przedział czasowy jego realizacji⁵. Inną przyczyną jest niedocenianie narzędzi motywujących respondentów do pozostawania w panelu. W LSAY są nimi kalendarz świąteczny i *newsletter* z podstawowymi wynikami wysyłany do respondentów pocztą, jednak wydaje się to zdecydowanie za mało. Czynnikiem motywującym, a niewiele droższym, może być losowanie gadżetów elektronicznych wśród uczestników kolejnych fal badawczych. W badaniach brytyjskich respondenci otrzymują kupony o wartości 5 funtów, co w odniesieniu do Polski wynosiłoby 25–30 zł. W badaniu FS2W był to upominek o wartości 30 PLN, który wręczano respondentom po zrealizowaniu wywiadu. Z kolei działaniami mającymi służyć utrzymaniu motywacji do udziału w badaniu DNiP były cykliczne spotkania dyrektorów szkół z uczniami przed każdą falą badania, w których podawane były podstawowe informacje o DNiP. Zasadnicza rola przypada tu ankieterom, ich umiejętnościom w nawiązaniu kontaktu, mobilizowaniu uczniów do rozwiązywania zadań i wypełniania kwestionariuszy. Ankieter powinien być postrzegany jako osoba kompetentna w odniesieniu do znajomości projektu (zwłaszcza zasad jego realizacji) i wiedzy o wynikach badania. Powinien występować w roli eksperta, stąd też w DNiP starano się, żeby w każdej fali pomiarów w tych samych szkołach dokonywali ci sami ankieterzy. Jakość ich pracy terenowej monitorowali niezależni kontrolerzy (Sztabiński, 2010; Smulczyk, 2012; Smulczyk, Haman i Pokropek, 2013).

Popularyzacja wyników badań wśród respondentów

Rozwiązaniem zastosowanym w Holandii, jest generowanie raportu dla szkół, co zachęca te instytucje do udziału w badaniu. Podobnie czyniono w Polsce,

⁵ LSAY realizowany jest na wyjątkowo dużej próbie – w pierwszej fali ok. 12–14 tys. respondentów – co powoduje, że nawet wypadnięcie 50% pozostawia 6–7 tys. przypadków, które zapewniają wystarczająco liczną reprezentację ważnych kategorii społecznych.

w panelu DNiP. Do dyrektorów szkół, którzy decydowali o odbyciu się kolejnej fali badawczej w ich placówce w liście zapowiednim, wysyłanym pocztą, dołączono broszurę zawierającą omówienie wyników poprzedniej edycji badania PISA lub wyniki z poprzedniej fali badania. Do respondentów uczestniczących w panelu FS2W wysłano list z wynikami uczniów i przypomnieniem o poprzednim projekcie badawczym, w którym brali udział, na bazie którego realizowany był panel FS2W (Domański i in., 2012).

Identyfikacja respondenta

W holenderskim badaniu panelowym COOL 05/18 respondenci identyfikowani są przy pomocy numeru ubezpieczenia społecznego. W Polsce rolę tę pełni numer PESEL nadawany każdemu obywatelowi Polski i obcokrajowcom przebywającym stale lub czasowo na terenie Rzeczypospolitej Polskiej⁶. Zgodnie z Ustawą z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych dane personalne powinny zostać oddzielone od wyników badania. Zastosowanie numeru z Powszechnego Elektronicznego Systemu Ewidencji Ludności ułatwia identyfikację, gdyż respondenci mogą w każdej chwili sprawdzić, czy jest to ich numer, a wątpliwe jest, żeby pamiętali jakieś inne numery nadane im w celu identyfikacji.

Mixed Mode Research Design

Wykorzystanie techniki mieszanej, a więc połączenie wywiadu realizowanego osobiście przez ankietera z wywiadami realizowanymi przez Internet lub telefonicznie, niewątpliwie przyczyniło się do uzyskania dość wysokiego (w porównaniu z innymi badaniami panelowymi) odsetka realizacji w kanadyjskim projekcie YITS. Prawdopodobnie obniżyło to również koszty realizacji. Wywiad telefoniczny jest tańszy od osobistego, a w Kanadzie co roku setki młodych ludzi zmienia miejsce zamieszkania. W panelu australijskim, wywiady telefoniczne wykorzystano do monitorowania losów absolwentów, co ma szczególne znaczenie w tej grupie wiekowej (15–25), zmieniającej często miejsce zamieszkania i migrującej za studiami czy pracą.

Badanie FS2W zostało zrealizowane według procedury *Mixed Mode Research Design* z zastosowaniem modelu sekwencyjnego z jedną techniką zasadniczą i jedną techniką pomocniczą (por. De Leeuw i in., 2008; Martin, 2010).

⁶ <http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/381/32/>, dostęp 23 kwietnia 2014.

Techniką zasadniczą było CAPI (*Computer Assisted Personal Interviewing* – wywiad osobisty wspomagany komputerowo), a w przypadku osób, do których nie udało się dotrzeć zastosowano technikę CAWI (ankieta internetowa). Zastosowanie technik pomocniczych było dopuszczalne jedynie wobec tych respondentów, którzy: (i) zdecydowanie odmówili udziału w badaniu przy użyciu techniki podstawowej lub (ii) gdy nie udało się z nimi zrealizować wywiadu po dwóch próbach kontaktu.

Wykorzystanie techniki *Mixed Mode* wymaga współpracy między autorami a firmą realizującą badanie. Zwiększa to szansę na osiągnięcie wysokiego odsetka realizacji przy jednoczesnym minimalizowaniu ryzyka uzyskania nierzetelnych danych w wyniku wykorzystywaniu innej metody niż technika zasadnicza. *Mixed Mode*, zwłaszcza zastosowane według modelu sekwencyjnego, pozwala zmniejszyć zjawisko niedostępności respondentów, stanowiące najpoważniejsze zagrożenie dla badań realizowanych w ramach tego projektu. Zastosowanie *Mixed Mode* z wywiadem osobistym (*face-to-face*) jako techniką zasadniczą zmniejsza ponadto tzw. błąd „pokrycia” (*coverage error*). Jak wiadomo, techniki wywiadu osobistego (PAPI i CAPI) są bardzo drogie i należy je stosować jedynie w uzasadnionych przypadkach. W badaniu przy zastosowaniu wywiadu osobistego nie mogliby wziąć udziału młodzi ludzie, którzy wyjechali za granicę. Z badania „Europejski Sondaż Społeczny”, zrealizowanego w roku 2010, wynika, że odsetek osób w wieku 15–25 lat, które wyjechały na stałe lub na dłuższy czas za granicę, wynosi 3,6%. Można było do nich dotrzeć tylko za pomocą CAWI – po uzyskaniu odpowiednich informacji od *proxy* (bliskiego, krewnego, znajomego wylosowanej osoby zamieszkującego pod jej adresem lub w bezpośredniej jego bliskości). Z drugiej strony, zastosowanie w tym projekcie wyłącznie tańszych metod, np. wywiadu telefonicznego lub CAWI, powodowałoby, że część respondentów – ci, którzy nie mają telefonu i do Internetu – pozostałaby poza badaniami. Ponieważ nie posiadanie ich skorelowane jest z cechami społeczno-demograficznymi, pominięcie tych osób stwarzałoby ryzyko błędu systematycznego.

Współpraca z firmami badawczymi i kontrola realizacji

Do realizacji badań panelowych na dużych próbach wykorzystuje się duże agencje badawcze. W brytyjskim panelu LSYPE zaproszono do współpracy trzy firmy, które musiały przedstawiać wyjaśnienia dotyczące każdego „zgubionego” przypadku, z podaniem przyczyny i działań podjętych w celu ich odzyskania. Jeśli okres przewidziany na realizację badania jest długi i przebiega ona pra-

widłowo, rozkład odsetka zrealizowanych wywiadów powinien być lewoskośny: w początkowym okresie ankieterzy realizują bowiem dużo wywiadów, a w okresie późniejszym sukcesywnie mniej, gdy podejmują ponowne próby kontaktu z respondentami trudno dostępnymi. Prawidłowością jest, że ankieterzy mają skłonność do odkładania realizacji na koniec przewidzianego okresu. Skutkuje to obniżoną motywacją respondentów do udziału w badaniu, a także sprzyja niestarannej i pospiesznej pracy ankieterów, co przekłada się na obniżony współczynnik realizacji i niższą jakość danych. Aby tego uniknąć, należy stosować ścisły monitoring pracy ankieterów (European Social Survey, 2011). Polega on na bieżącym przesyłaniu przez ankietera szczegółowych informacji o każdej próbie kontaktu z respondentami. Firma powinna kontrolować, czy ankieterzy zbyt pochopnie nie rezygnują z realizacji wywiadu trudno dostępnymi respondentami (np. nieobecni podczas tylko dwóch wizyt lub udzielającymi „miękkiej” odmowy). W przypadku pochopnej rezygnacji, wywiad powinien zostać zwrócony do realizacji temu samemu ankieterowi lub przekazany innemu.

Rekomendowanym rozwiązaniem jest zaangażowanie ośrodka badawczego, który jest związany z instytucją realizującą badanie. Było to możliwe w przypadku projektu DNIP, realizowanego przez Ośrodek Realizacji Badań Socjologicznych Instytutu Filozofii i Socjologii PAN. Realizacja badania z partnerem wewnętrznym może wpłynąć na poprawienie jakości realizacji, jest również owocna przy planowaniu i przygotowaniu badania.

Współpraca z zewnętrznymi agencjami badawczymi w realizacji badania może być uregulowana na poziomie przygotowania postępowania przetargowego. Zgodnie z ustawą Prawo Zamówień Publicznych⁷ można przygotować taką specyfikację warunków zamówienia, która zwiększy szansę na powodzenie realizacji projektu. W przetargu dotyczącym badania FS2W uwzględniono takie kryteria, które dają możliwość realizowania fazy terenowej firmom o dużym doświadczeniu badawczym. W ocenie ofert na realizację badania uwzględniono oprócz kryterium ceny deklarowaną stopę zwrotu, jakość badania i system zarządzania. Stopę zwrotu zdefiniowano jako liczbę zrealizowanych wywiadów podzieloną przez liczbę osób, z którymi podjęto próbę kontaktu⁸. Ocenie podlegały tylko oferty tych firm, które zaproponowały stopę zwrotu nie mniej-

⁷ Ustawa dostępna jest pod adresem: http://www.uzp.gov.pl/cmsws/page/?F;248;ustawa_pzp_%28dz._u._z_2013_r._poz._907,_984,1047_i1473_oraz_z_2014_poz._423%29.html.

⁸ Uwaga. Jeśli badanie było prowadzone w schemacie z próbą podstawową i próbami rezerwowymi (jedną lub więcej), osoby z prób rezerwowych należy wliczyć do liczby osób, z którymi podjęto próbę kontaktu niezależnie od osób z próby podstawowej (i ewentualnie wcześniej wykorzystanych prób rezerwowych).

szą niż określona przez zamawiającego w opisie przedmiotu zamówienia, przy czym osoby z prób rezerwowych wliczono tu do liczby osób, z którymi zostanie podjęta próba kontaktu niezależnie od osób z próby podstawowej. Z kolei kryterium oceny jakości badania było przedstawienie zaświadczenia niezależnego podmiotu, np. certyfikatu OFBOR dotyczącego Programu Kontroli Jakości Pracy Ankieterów w zakresie badań CAPI, Międzynarodowego Kodeksu Postępowania w Dziedzinie Badań Rynkowych i Społecznych (Kodeks ESOMAR) lub innego potwierdzenia jakości opartego na odpowiednich normach europejskich lub normach równoważnych. W zakresie zarządzania i monitorowania badaniami wymagano zapewnienia systemu informatycznego, który będzie pozwalał monitorować i kontrolować na bieżąco realizację badania.

Podsumowanie

W niniejszym artykule omówiliśmy cele badawcze, metodologię badań, sposoby realizacji i najważniejsze wyniki analiz z pięciu paneli edukacyjnych. Zaproponowaliśmy również rekomendacje, które mogą okazać się pomocne dla wszystkich badaczy, którzy planują realizację badań panelowych lub chcą analizować pod tym kątem dane zastane. Opracowanie to może okazać się skutecznym impulsem do trafnych decyzji odnoszących się do realizowania paneli edukacyjnych, które stają się coraz bardziej popularne.

Edukacyjne badania panelowe skupiają się na różnorodnych obszarach powiązanych z rozwojem edukacyjnym człowieka. Dotyczą one między innymi rozwoju kompetencji, charakterystyki środowiska edukacyjnego, decyzji edukacyjnych, ale także zagadnień nierówności społecznych czy zjawiska powrotu do edukacji. Stąd bardzo często projekty takie są prowadzone przez zespoły łączące naukowców z różnych dyscyplin. Interdyscyplinarne podejście zapewni możliwie różnorodny i bogaty kontekst uwarunkowań sukcesu edukacyjnego. Hans – Peter Blossfeld, Thorsten Schneider i Jörg Doll Blossfeld (2009) twierdzą, że istnieje wyraźna potrzeba zarówno postępu analitycznego, jak i metodologicznego, w celu lepszego zrozumienia decyzji edukacyjnych oraz roli, jaką odgrywa kontekst edukacyjny w determinowaniu ścieżek losów życiowych.

Obecnie, bardziej niż w przeszłości, edukacja jest procesem ciągłego uczenia się. Ścieżki karier edukacyjnych związane są z funkcjonowaniem rodziny, instytucji edukacyjnych, miejsca pracy i życia prywatnego. Jak twierdzi Charles N. Halaby (2004) istnieje powszechna zgoda, że dane panelowe i walory metodologiczne tego schematu badawczego zapewniają możliwość trafnej odpowiedzi na pytania związane z kluczowymi dla jednostki sytuacjami edu-

kacyjnymi. W szczególności dane te pozwalają dokładniej opisać trajektorię wzrostu i rozwoju w ciągu całego życia. Niewątpliwą zaletą prezentowanych powyżej edukacyjnych projektów panelowych jest to, że zapewniają one możliwość dostępu do bogatej bazy danych.

Realizacja projektu panelowego jest dużym wyzwaniem, biorąc pod uwagę nie tylko problemem rekrutacji uczestników, ale również ubytki w trakcie realizacji kolejnych fal. Opisane w tym artykule metody „utrzymania” panelu mogą pomóc złagodzić negatywne konsekwencje tego efektu.

Bibliografia

- Anders J., Micklewright J. (2013), *Teenagers expectations of applying to university: how do they change?*, Department of Quantitative Social Science-Institute of Education, University of London. Working Paper No. 13–13.
- Anders J. (2012), *The Link between Household Income, University Applications and University Attendance*, “Fiscal Studies”, 33(2), 185–210.
- Blossfeld H., Schneider T., Doll J. (2009), *Methodological Advantages of Panel Studies: Designing the New National Educational Panel Study (NEPS) in Germany*, “Journal For Educational Research Online/Journal Für Bildungsforschung Online, 1(1), 10–32. Pobrano 24.09.2014 z: <http://www.j-e-r-o.com/index.php/jero/article/view/59>.
- Bowlby J. W., McMullen K. (2002), *At a Crossroads: First Results for the 18 to 20-Year-old Cohort of the Youth in Transition Survey*, Human Resources and Skills Development Canada. Service Canada, Ottawa, ON K1A 0J9, Canada.
- Cebulla A., Tomaszewski W. (2009), *Risky Behaviour and Social Activities*, Department for Children, Schools and Families, Research Report No DCSF-RR173.
- Chowdry H., Crawford C., Goodman A. (2009), *Drivers and barriers to educational success –evidence from the longitudinal study of young people in England*, Department for Children, Schools and Families, Research Report No DCSF-RR102.
- Collingwood A., Cheshire H., Nicolaas G., D’Souza J., Ross A., Hall J., McNaughton Nicholls C. (2010), *A review of the Longitudinal Study of Young People in England (LSYPE): recommendations for a second cohort*, Department for Education, Research Report DFE-RR048.
- De Leeuw E., Hox J. J., Dillman D. A. (2008), *Mixed Mode: When and Why?*, [w:] E. De Leeuw, J. J. Hox, D. A. Dillman (eds.), *International Handbook of Survey Methodology*, Lawrence Erlbaum Associates, New York.
- Domański H., Federowicz M., Prokopek A., Przybysz D., Sitek M., Smulczyk M., Żółtak T.

- (2012), *From School to Work: Individual and Institutional Determinants of Educational and Occupational Career Trajectories of Young Poles*, "Ask: Research & Methods", 21, 123–141.
- Driessen G., Mulder L., Roeleveld J. (2012), Cohortonderzoek COOL5-18. Technisch rapport basisonderwijs, tweede meting 2010/11. Nijmegen: ITS/Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Driessen G., van Langen A. (2013), *Gender differences in primary and secondary education: Are girls really outperforming boys?*, "International Review of Education", 59(1), 67–86.
- Driessen G., Merry M. S. (2014), *Trends in educational disadvantage in Dutch primary school*, "Educational Review", 66(3), 276–292.
- Driessen G., Merry M. S. (2011), *The effects of integration and generation of immigrants on language and numeracy achievement*, "Educational studies", 37(5), 581–592.
- European Social Survey, Round 5. Specification for participating countries. Tekst dostępny na stronach [www.europeansocialsurvey.org/Project specification/](http://www.europeansocialsurvey.org/Project%20specification/), dostęp: 26.05.2014.
- Geijssel F., Ledoux G., Reumerman R., Dam G. (2012), *Citizenship in young people's daily lives: differences in citizenship competences of adolescents in the Netherlands*, "Journal of Youth Studies", 15(6), 711–729.
- Green R., Collingwood A., Ross A. (2010), *The Characteristics of Bullying Victims in Schools*. Department for Education, Research Report No DFE-RR001.
- Gutman L. M., Schoon I. (2012), *Correlates and consequences of uncertainty in career aspirations: Gender differences among adolescents in England*, "Journal of Vocational Behavior", 80(3), 608–618.
- Hagger-Johnson G., Taibjee R., Semlyen J., Fitchie I., Fish J., Meads C., Varney J. (2013), *Sexual orientation identity in relation to smoking history and alcohol use at age 18/19: cross-sectional associations from the Longitudinal Study of Young People in England (LSYPE)*. BMJ open, 3(8), e002810.
- Halaby C. N. (2004), *Panel models for the analysis of change and growth in life course studies*, [w:] J. T. Mortimer, M. J. Shanahan (eds.), *Handbook of the life course*, Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York.
- Hango D. W., De Broucker P. (2007), *Education-to-labour market pathways of Canadian youth: Findings from the Youth in Transition Survey*, Culture, Tourism and the Center for Education Statistics, Statistics Canada.
- Hornstra T. E. (2013), *Motivational developments in primary school: Group-specific differences in varying learning contexts*, Pobrano 24.09.2014 z DAR (<http://dare.uva.nl/record/447631>).

- Karmel T. (2013), *Are we there yet?: overview of the Longitudinal Surveys of Australian Youth*, Pobrano 24.09.2014 z: <http://www.lsay.edu.au/publications/2619.html>.
- Karwowski M. (2013), *Wstęp i podsumowanie kluczowych ustaleń*, [w:] M. Karwowski (red.), *Ścieżki rozwoju edukacyjnego młodzieży – szkoły pogimnazjalne. Trafność wskaźników edukacyjnej wartości dodanej dla szkół maturalnych*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa, 7–12.
- Klepacz R. (2012), *Badanie panelowe ścieżek edukacyjnych. Doświadczenia międzynarodowe*, Dokument wewnętrzny, IFiS PAN.
- Krzyżanowska Ł., Stec M. (2013), *Edukacyjna wartość dodana w liceach ogólnokształcących – wyniki badania jakościowego*, [w:] M. Karwowski (red.), *Ścieżki rozwoju edukacyjnego młodzieży – szkoły pogimnazjalne. Trafność wskaźników edukacyjnej wartości dodanej dla szkół maturalnych*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa.
- Martin P. (2010), *The Mixed Mode Methodology Programme*, Prezentacja podczas ESS Field Directors' Meeting. Mannheim.
- Rajchert J., Żółtak T., Smulczyk M. (2013), *Trait-anxiety's moderating role in predicting academic performance improvement in PISA*, "Polish Journal of Applied Psychology", 11(3), 73–92.
- Rajchert J., Żółtak T., Smulczyk M. (2014), *Predicting reading literacy and its improvement in the Polish national extension of the PISA study: The role of intelligence, trait- and state-anxiety, socio-economic status and school type*, "Learning and Individual Differences", 33, 1–11.
- Smulczyk M. (2012), *Jakie umiejętności są ważne dla skutecznego wejścia na rynek pracy? Opis badania panelowego: „Badanie podłużne – Ścieżki rozwoju edukacyjnego młodzieży – szkoły pogimnazjalne”*, „Studia Pedagogiczne”, t. LXV, 401–411.
- Smulczyk M., Haman J., Pokropek A. (2013), *Organizacja i metodologia badania Ścieżki rozwoju edukacyjnego młodzieży – szkoły progimnazjalne*, [w:] M. Karwowski (red.), *Ścieżki rozwoju edukacyjnego młodzieży – szkoły pogimnazjalne. Trafność wskaźników edukacyjnej wartości dodanej dla szkół maturalnych*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa, 47–98.
- Smulczyk M., Krzyżanowska Ł., Stec M. (2013), *Walka o absolwenta gimnazjum – o strategiach przyciągania nowych uczniów z perspektywy dyrektorów liceów ogólnokształcących*, „Psychologia Wychowawcza”, 3, 108–123.
- Strand S. (2011), *The limits of social class in explaining ethnic gaps in educational attainment*, "British Educational Research Journal", 37(2), 197–229.

METAANALIZY BADAŃ EDUKACYJNYCH

Strand S. (2012), *The White British–Black Caribbean achievement gap: tests, tiers and teacher expectations*, “British Educational Research Journal”, 38(1), 75–101.

Sztabiński P. B. (2009), *Raport z realizacji badania PISA 2009 w Polsce*, Dokument wewnętrzny, IFiS PAN.

Sztabiński, P. B. (2010), *Raport z realizacji badania panelu DNiP*, Dokument wewnętrzny, IFiS PAN.

Ten Dam G., Geijsel F., Reumerman R., Ledoux G. (2011), *Measuring young people's citizenship competences*, “European Journal of Education”, 46(3), 354–372.

Youth in Transition Survey – Project Overview, Statistics Canada, Human Resources Development of Canada, Canada, 2010.